
Polemika

Filozoficko-etická úvaha nad Kunderovým románom „Valčík na rozloučenou“

Vasil Gluchman —

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
vasil.gluchman@unipo.sk

Úvod

Minulý rok sme si pripomenuli významné životné jubileum Milana Kunderu (*1929), ktorý je často a proti svojej vôli označovaný za autora filozofického alebo politického románu.¹ Výhrady k takému zaradeniu najvýraznejšie formuluje v knihách esejí *Umenie románu* a *Opona*, ale aj vo viacerých doslovoch k vydaniam svojich kníh, pričom zdôrazňuje predovšetkým existenciálny rozmer svojho diela.² Román podľa neho (v nadväznosti na Hermanna Brocha) má jedinú morálku, ktorá spočíva v poznaní, a keď neodhaľuje nijakú doteraz nepoznanú stránku ľudskej existencie, je nemorálny.³

1 Maloff, S., Fiction: A Czech Comedy, an Argentinian Tour de Force. *New York Times*, 5 September 1976; Enright, D. J., The Disenchanted. *The New York Review of Books*, 16 September 1976; Hoznauer, M., *Milan Kundera*. Praha, Karolinum 1991, s. 37; Bacchini, F., Bioetický valčík. Filozofická analýza románu Milana Kundery „Valčík na rozloučenou“. *Filosofický časopis*, 57, 2009, č. 1, s. 120–121; Kubíček, T., *Středoevropan Milan Kundera*. Olomouc, Periplus 2013, s. 60; Haman, A., *Tři stálice moderní české prózy: Neruda, Čapek, Kundera*. Praha, Karolinum 2014, s. 277–278.

2 Kundera, M., *Žert*. Brno, Atlantis 1991, s. 325–326.

3 Kundera, M., *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*. Brno, Atlantis 2005, s. 12–13; Kundera, M., *Zašlona. Esej v siedmu częściach*. 2. vyd. Prekl. M. Bieńczyk. Warszawa, WAB 2016, s. 77.

Ďalej Kundera konštatuje, že má rád prítomnosť silného myslenia v románe, ale to neznamená, že sa prikláňa k „filozofickému románu“, resp. k podrobeniu románu filozofii alebo k vnášaniu morálnych či politických myšlienok do románového príbehu. Tvrdí, že autentické románové myslenie je asystematické, nedisciplinované, blízke Nietzscheho uvažovaniu.⁴ Kundera provokuje a myslím si, že sa mu to celkom darí. Na jednej strane odmieta filozofický román, morálne a politické myšlienky v románe, no na strane druhej ich sám veľmi efektívne a zmysluplne používa, resp. rozvíja ich vo svojich románoch. Pravdou je, že takéto úvahy sa v jeho románoch nevyskytujú systematicky, ale aj tak majú veľkú výpovednú hodnotu, resp. hĺbku a výstižne charakterizujú dobu, spoločnosť a ľudí v nej. Nemusíme s jeho názormi súhlasiť, ale možno ich chápať ako odraz autorovho videnia obrazu sveta, ako výsledok jeho poznania.

Áké poznanie teda prináša Kunderov román vo vzťahu k existenciálnym otázkam života a smrti, prípadne pokiaľ ide o dobu? Mohli by sme vybrať ktorékoľvek z Kunderových diel a našli by sme obrovské množstvo tém a podnetov pre filozoficko-etickú reflexiu. Napriek tomu, že to Kundera odmieta, nedá sa z jeho románu vyčleniť historický a politický kontext doby, pretože tvorí veľmi dôležitú súčasť celého diania, keďže zásadným spôsobom ovplyvňuje aj existenciálne témy, ich vnímanie, ale aj spôsoby riešenia. Bez dobového kontextu by jeho román nebol uchopiteľný. Doba a jej podoby ovplyvňujú vnímanie existenciálnych tém, ale aj to, aký je výsledok pokusov o ich riešenie. Dôležitým motívom prelínajúcim sa dobovými historickými a politickými udalosťami v jeho románoch je veľmi často téma lásky a sexu, čo nájdeme napríklad v knihách *Žert*, *Nesnesiteľná ľahkosť bytí*, *Nesmrtelnosť*, *Kniha smíchu a zapomnění*, *Život je jinde*, v knihe poviedok *Směšné lásky* a iných. Ďalšou častou existenciálnou témou Kunderových kníh je smrť a umieranie, čo nachádzame napríklad v románoch *Nesnesiteľná ľahkosť bytí*, *Nesmrtelnosť*, *Kniha smíchu a zapomnění*, *Život je jinde*, *Valčík na rozlúčenou* a v mnohých ďalších knihách a poviedkach. Ako napísal sám Kundera, v jeho knihách by sme našli aj témy pomsty, zabudnutia, vážnosti a nevážnosti, vzťahu dejín a človeka, odcudzenia vlastného činu a určite ešte aj mnohé ďalšie.⁵

Keďže v jednom príspevku sa nedá analyzovať celé rozsiahle Kunderovo dielo, pokúsím sa o filozoficko-etickú sondu do Kunderovej tvorby prostredníctvom skúmania jedného z jeho románov, ktorému je podľa môjho názoru nezaslúžene venovaná pomerne malá pozornosť. Ide o román *Valčík na rozlúčenou*. Podľa Kunderu sa autor môže veľmi čudovať, aké roviny jeho diela odhalia teoretici vo svojich analýzach.⁶ A práve to je do určitej miery aj mo-

4 Kundera, M., *O hudbě a románu*. Brno, Atlantis 2014, s. 93.

5 Kundera, M., *Žert*, c.d., s. 325.

6 Kundera, M., *Nesmrtelnosť*. Brno, Atlantis 2016, s. 222–224.

jím cieľom: Chcem preskúmať konanie Dr. Škrétu – jednej z hlavných postáv uvedeného Kunderovho románu – z pohľadu utilitaristickej etiky, keďže sa vyskytol názor, že Kundera v Dr. Škrétovi prezentoval typ utilitaristického lekára porušujúceho ľudské práva a neberúceho do úvahy blaho jednotlivca.⁷

Pre lepšie porozumenie analýzy stručne pripomeniem obsah knihy. Román *Valčík na rozloučenou* je príbehom odohrávajúcim sa v nemenovaných kúpeľoch liečiacich ženskú neplodnosť (dokonca sa ani neuvádza, že ide o Československo), kde sa stretávajú a pretínajú osudy niekoľkých hlavných postáv: zdravotnej sestry Růženy, trumpetistu Klímu, lekára Škrétu, jeho priateľa Jakuba, Jakubovej chránenkyne Olgy a amerického kúpeľného hosta Bertlefa. Román otvára dva hlavné existenciálne a zároveň morálne problémy, ktoré sa v závere tragicky pretínajú. Prvý sa týka Růženinho tehotenstva, ktoré ona sama pripisuje Klímovi, pretože v snahe uniknúť z nudy vidieka vidí v slávnom trumpetistovi z hlavného mesta príležitosť, ako urobiť svoj vlastný život lepším a šťastnejším. Klíma sa naopak snaží presvedčiť Růženu, aby išla na interrupciu. Druhá existenciálna téma a morálny problém sa viaže k Jakubovi, obeti politického prenasledovania a bývalému politickému väzňovi, ktorý dostal povolenie odsťahovať sa do cudziny a prichádza sa rozlúčiť s Dr. Škrétom. Chce mu vrátiť pilulku s jedom, ktorú mu svojho času lekár vyrobil, aby mal Jakub možnosť uniknúť pred prípadným opätovným prenasledovaním a väznením. Tragika celého deja spočíva v tom, že Jakubova tabletky s jedom sa za podivných okolností dostala do tuby s liekmi, ktoré užíva Růžena pri tehotenskej nevoľnosti. Růžena ju nevedomky užila, v dôsledku čoho zomrela. Treťou, vedľajšou existenciálnou témou, ale vážnym morálnym problémom tohto románu sú Škrétove eugenické pokusy pri liečení neplodnosti pacientiek, ktoré bez ich vedomia a súhlasu oplodňuje vlastnými spermiami.

Utilitaristická analýza konania Dr. Škrétu

Východiskom analýzy musí byť v prvom rade vymedzenie pojmu utilitarizmu, a to samotnými utilitaristami. Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov utilitarizmu prelomu 20. a 21. storočia, Raymond G. Frey (1941–2012), vymedzil utilitarizmus takto: „Neexistuje nič, čo je ‚utilitarizmus‘, sám o sebe: tento pojem sa nevzťahuje na jedinú teóriu, ale na súhrn teórií, ktoré sú variáciami na tému, ktorej prvky môžeme rozlíšiť. Táto téma, ktorá sa točí okolo konania (na rozdiel napríklad od života, politiky, rozhodnutí alebo racionál-

7 Bacchini, F., Bioetický valčík. Filozofická analýza románu Milana Kundery „Valčík na rozloučenou“, c.d., s. 111–123; Bacchini, F., Individuals, Humanity, and Reproductive Medicine: A Bioethical Reading of Milan Kundera's Farewell Waltz. *New Bioethics*, 18, 2012, No. 2, s. 101–114.

nej voľby), zahŕňa (aspoň) štyri prvky: i) prvok dôsledkov v tom zmysle, že správnosť alebo nesprávnosť konaní je nejakým spôsobom viazaná na (produkované) dobrých a zlých dôsledkov; ii) prvok hodnoty v tom zmysle, že dobro alebo zlo dôsledkov sa má hodnotiť pomocou určitého štandardu vnútornej dobroty; iii) prvok rozsahu, v ktorom ide o dôsledky majúce vplyv na každého a nie len na samotný subjekt, čo treba brať do úvahy pri rozhodovaní o správnosti; a iv) princíp úžitku v tom zmysle, že človek by mal usilovať o maximalizáciu toho, čo prijatá norma dobra identifikuje ako skutočne dobré.⁴⁸ Freyovo komplexné vymedzenie utilitarizmu použijem ako východisko skúmania konania Dr. Škrétu, ktorý je významnou postavou románu a v najväčšej miere prezentuje nielen problémy svojej doby, ale aj zložitost riešenia existenciálnych či morálnych otázok jednotlivca a spoločnosti.

Najprv venujme pozornosť téme Škrétovej eugenických pokusov. Na jednej strane v súlade s Freyovým vymedzením utilitarizmu možno konštatovať, že Škrétovej eugenický projekt prináša dobré dôsledky, pretože jeho výsledkom sú šťastné rodiny, ktorým sa narodili vytúžené deti. Avšak Škrétovej motivácia nespočíva primárne v snahe pomáhať rodičom novorodencov. Podľa môjho názoru Dr. Škréta realizuje svoj eugenický projekt predovšetkým ako prejav osobného odporu voči „blbcom“, ktorí vládnu krajine, takže to okrajovo má aj rozmer skrytého odporu voči totalitnej moci: „...je človek obklopen blbci. Copak já se mohu někoho v tomto městě zeptat na radu? Inteligentní člověk se rodí do absolutního vyhnanství. Nemyslím na nic jiného, protože je to můj obor: lidstvo produkuje neuvěřitelnou kvantitu blbců. Čím hloupější jedinec, tím větší má chuť se množit. Dokonalí jedinci zplodí tak nanejdýš jedno dítě a ti nejlepší jako ty [Jakub – pozn. V.G.] dojdou k názoru, že se vůbec množit nebudou. To je katastrofa. A já pořád sním o světě, kde by se člověk rodil nikoli mezi cizince, ale mezi své bratry.“⁴⁹

V nadväznosti na to treba uviesť, že vnútorná hodnota, resp. dobrota Škrétovej konania nezodpovedá Freyovmu kritériu vymedzenia utilitarizmu. Škrétovi nejde o ľudstvo, ale o vlastný egoistický záujem, ktorý do značnej miery súvisí práve s tým, že v inteligentných ľuďoch vidí nádej nielen pre krajinu, v ktorej by prevládali inteligentní ľudia nad „blbcami“, ale predovšetkým pre seba. Takže ani v tomto prípade nemožno identifikovať Škrétovej konanie s tým, čo Frey formuloval ako kritérium utilitarizmu. Podľa tretieho Freyovho kritéria má totiž ísť o konanie univerzálneho charakteru, ktoré sa nevzťahuje iba na jeden konajúci subjekt. Dr. Škréta používa vlastné spermie a nahovára aj Jakuba, aby mu daroval spermie, ktorými by oplodňoval pacientky

8 Frey, R. G., Introduction: Utilitarianism and Persons. In: Frey, R. G. (ed.), *Utility and Rights*. Oxford, Basil Blackwell 1985, s. 4.

9 Kundera, M., *Valčík na rozloučenou*. Brno, Atlantis 2017, s. 116–117.

túžiace po deťoch, pretože chce rozmnožiť počet inteligentných ľudí žijúcich v danej krajine. No ak by mu skutočne išlo o utilitaristický projekt týkajúci sa ľudstva, tak by mu v snahe maximalizovať úžitok vyplývajúci z jeho eugenického projektu mohlo byť jedno, akými spermiami bude oplodňovať pacientky. Z tohto hľadiska by bolo podstatné iba to, aby čo najviac žien otehotnelo a porodilo detí, ktoré by prinášali maximálnu radosť, šťastie a úžitok do rodín a aj v prospech krajiny. Treba teda konštatovať, že Škrétovo konanie nezodpovedá ani štvrtému Freyovmu kritériu vymedzenia utilitarizmu. Ak Škrétov eugenický projekt nenaplnil tri zo štyroch Freyových utilitaristických kritérií, nemožno ho považovať za príklad nemorálneho utilitaristického konania lekára.

Podobne môžeme testovať Škrétovo konanie aj v prípade pilulky s jedom, ktorú vyrobil pre Jakuba, lebo „člověk musí mít aspoň jednu jistotu: že zůstane pánem své smrti a bude si moci zvolit její čas a způsob. Když máš tuto jistotu, můžeš velmi mnoho vydržet. Vždycky víš, že jim můžeš uniknout, až si tu chvíli zvolíš.“¹⁰ Ak by Jakub použil tabletku s jedom v snahe vyhnúť sa politickému prenasledovaniu a väzneniu, výsledkom by bola jeho smrť. Išlo by teda o negatívne dôsledky vyplývajúce (hoci nepriamo) zo Škrétovho konania. Pokiaľ ide o vnútornú dobrotu konania danú Škrétovou motiváciou, treba konštatovať, že z hľadiska Freyových kritérií utilitarizmu to bolo nesprávne konanie, keďže cieľom bolo spôsobiť Jakobovu smrť. Určite nemožno urobiť z toho univerzálne platné konanie, ktoré by malo byť aplikované všeobecne, nie iba na Jakuba (tretie Freyovo kritérium utilitarizmu). Rovnako treba konštatovať, že dané potenciálne Jakobovo konanie, teda užitie jedu, by nemaximalizovalo úžitok, keďže výsledkom by bola jeho smrť. Na základe toho treba uviesť, že Dr. Škréta tým, že vyrobil pre Jakuba tabletku s jedom, určite nekonal ako utilitarista, pretože jeho konanie v tomto prípade nenaplnilo ani jedno z Freyových štyroch kritérií utilitarizmu.

Ďalej môžeme skúmať postoj Dr. Škréto k Růženinmu tehotenstvu a Klímovmu úsiliu, ktoré vynakladá na to, aby ju presvedčil o potrebe interrupcie. Dr. Škréta je od začiatku na strane Klímu, teda je naklonený tomu, aby Růžena išla na interrupciu. Výsledkom tohto rozhodnutia a konania by však boli negatívne dôsledky, čiže smrť plodu, nenarodenie nového človeka. Vnútorná motivácia Klímovho, ale aj Škrétovho konania spočíva v snahe zabrániť Růžene, aby mohla využiť existujúcu situáciu v neprospech Klímu a skomplikovať mu jeho bohémsky život a vzťah s jeho manželkou. Egoistickú motiváciu obidvoch, Klímu i Škréto, nemožno uviesť ako príklad správneho konania, ktoré by mohlo mať univerzálny charakter a dalo by sa aplikovať na každý mravný subjekt. A určite Škrétovo konanie nesmerovalo k maximalizácii úžitku,

10 Tamtiež, s. 87.

čo sa jasne preukázalo v jeho vystúpení a argumentácii, ktorú použil pred interrupčnou komisiou, aby podporil Klímov egoistický záujem smerujúci k dosiahnutiu súhlasu komisie s interrupciou. Škréta klamal, keď tvrdil: „Dostal jsem sdělení od psychiatra, že paní Klímová trpí sebevražednými sklony. Narození dítěte by ohrozilo její život, rozvrátilo jedno manželství a sestra Růžena by byla svobodnou matkou...“¹¹ Jeho postoj k Růženinmu tehotenstvu a jej žiadosti o interrupciu je ďalším dôkazom, že Dr. Škréta nekonal ako Freyov utilitarista.

Ak budeme skúmať Škrétov postoj k Růženinej smrti, ku ktorej došlo v dôsledku užívania Jakubovej tabletky s jedom, musíme konštatovať, že neurobil nič pre jej vyšetrenie. Práve naopak, upokojoval Klímu, tvrdil mu, že sa tým vyriešili problémy s jeho otcovstvom Růženinho dieťaťa, a jej smrť interpretoval ako samovraždu. Pritom Klímovi povedal: „...prohlásil jsem, že vy jste s naší sestrou nikdy nic neměl a že ona vás jenom přemluvila, abyste to vzal na sebe, protože dvěma svobodným komise potrat nepovoluje.“¹² Rovnako Škréta poprel, že by niekedy pre Jakuba vyrobil tabletku s jedom podobnú tým, ktoré užívala Růžena pri tehotenskej nevoľnosti. Z jeho konania teda vyplynuli negatívne dôsledky. Jeho vnútorná motivácia navyše súvisela iba so snahou ochrániť seba a svojho priateľa Jakuba. Škrétovo konanie sa nevyznačovalo univerzálnym charakterom a v nijakom prípade neprinášalo maximum úžitku, ako to požaduje Freyovo vymedzenie utilitarizmu. Aj v súvislosti s jeho postojom k Růženinej smrti treba teda konštatovať, že Dr. Škréta vôbec nekonal ako utilitarista.

Ak by sme ďalej na základe Freyovho vymedzenia utilitarizmu posudzovali Škrétov vzťah ku kúpeľovému hostovi Američanovi Bertlefovi, ktorého požiadal, aby si ho adoptoval za syna, museli by sme síce konštatovať, že z tohto aktu by nesporne vyplývali akési pozitívne dôsledky, no boli by pozitívne iba pre Dr. Škrétu. „Chci, aby mě adoptoval... Za syna. To je pro mě životní věc. Když se stanu jeho synem, dostanu automaticky americké státní občanství... s americkým pasem budu moci volně cestovat po celém světě. Jinak se od tud obyčejný člověk nikam nedostane. A já bych se hrozně rád podíval na Island.“¹³ Pokiaľ ide o vnútorné dobro tohto konkrétneho Škrétovho konania, vidíme, že jeho motivácia je výlučne egoistická, čo ďalej znamená, že nemá univerzálny charakter, a teda neprináša maximum úžitku pre všetkých, ale iba pre jeho osobu. Takže aj toto Škrétovo úsilie o adopciu zo strany Bertlefa nenaplnia tri zo štyroch Freyových kritérií utilitaristického konania.

11 Tamtiež, s. 196.

12 Tamtiež, s. 211–212.

13 Tamtiež, s. 97–98.

Pri sumarizácii nášho skúmania nadväzujúceho na Freyovo vymedzenie prvého kritéria utilitarizmu musíme konštatovať, že zo Škrétovho konania vyplývajú iba v dvoch prípadoch dobré dôsledky, v ostatných prípadoch ide o dôsledky zlé. Dobré dôsledky súvisia s jeho eugenickým projektom, pretože robí rodiny šťastnými, a s jeho úsilím o adopciu zo strany Bertlefa. Zlé dôsledky vyplývajúce zo Škrétovho konania súvisia jednak s výrobou tabletky s jedom pre Jakuba, ďalej s jeho postojom k Růženinmu tehotenstvu a jej žiadosti o interrupciu, ale hlavne s Růženinou smrťou.

Ak sa ďalej zastavíme pri Škrétových motívoch v nadväznosti na Freyovo druhé kritérium utilitarizmu, nemôžeme o vnútornej добрote konania uvažovať ani v jednom prípade, pretože všetky dôsledky Škrétovho chovania sú výsledkom egoistickej motivácie týkajúcej sa primárne jeho vlastných záujmov, prípadne záujmov jemu blízkych ľudí, ku ktorým patrí Jakub alebo Klíma. Platí to pre Škrétov eugenický projekt, jeho priateľský vzťah s Jakubom, podporu Klímovho úsilia o Růženinu interrupciu, snahu o preklasifikovanie Růženinej vraždy na samovraždu a nakoniec aj v prípade jeho adopcie Bertlefom.

Tretím Freyovým kritériom charakterizujúcim utilitarizmus je požiadavka, aby dôsledky konania neboli dobré iba pre samotného konajúceho jednotlivca, ale pre každého, aby teda boli univerzálne aplikovateľné. Ako sme videli vyššie, dôsledky Škrétových rozhodnutí ako aj jeho konania sú v prvom rade dobré pre neho samotného a potom prípadne pre jemu blízke osoby, čiže nie sú aplikovateľné univerzálne.

No a štvrtým kritériom Freyovho vymedzenia utilitarizmu je maximalizácia úžitku vyplývajúceho z vnútornej dobroty konania. Mohli sme sa presvedčiť, že Škrétovmu konaniu chýbala vnútorná dobrota vo všetkých vyššie analyzovaných prípadoch, pretože bolo vždy motivované hlavne egoistickými zámermi. V tomto kontexte sa teda nedá hovoriť v súvislosti s jeho konaním ani o maximalizácii úžitku vzťahujúcemu sa k ľudstvu.

Pre pochopenie kontextu a skutočných motívov konania Dr. Škrétu určite môže dobre poslúžiť kritická analýza situácie v zdravotníctve z dobových zdrojov. Ako prvý zdroj možno použiť vyjadrenia amerického odborníka Benjamina B. Pagea, ktorý v *The Hastings Center Report* informoval o svojich poznatkoch získaných počas výskumného pobytu v Československu v 70. rokoch 20. storočia. V rámci tohto pobytu Page skúmal vplyv marxizmu a socializmu na organizáciu zdravotnej starostlivosti a s tým súvisiace etické otázky. Dospel k záveru, že uzdravenie pacienta je hlavným cieľom, ktorému lekári a celé zdravotnícke tímy podľa jeho názoru podriaďujú všetko. To v konečnom dôsledku podľa Pagea znamená, že sa akceptuje aj porušenie princípu dôvernosti a pacientovi sa neposkytujú všetky informácie o jeho zdravot-

nom stave.¹⁴ Druhý pohľad na danú problematiku predstavujú hodnotenia zo strany súčasných českých a slovenských odborníkov zaoberajúcich sa danou problematikou a vyjadrujúcich sa s odstupom času k fungovaniu zdravotnej starostlivosti a medicínskej etike. Ti konštatovali zlý stav zdravotníctva v danom období vo vtedajšom Československu a dominanciu paternalistického prístupu.¹⁵ Na základe obidvoch vyššie uvedených stanovísk možno veľmi stručne konštatovať, že prax lekárskej etiky v Československu v uvedenom období bola paternalistická, založená na presvedčení o plnej kompetencii lekára konať v záujme spoločnosti a pre blaho pacienta – so všetkými pozitívami a negatívami z toho vyplývajúcimi. To by do značnej miery mohlo vysvetľovať aj prístupy Dr. Škrétu k pacientkam.

S prihliadnutím k vtedajšej nedobrej situácii možno konštatovať, že Dr. Škréta je v prvom rade človek sledujúci vlastné egoistické záujmy, prípadne záujmy jemu blízkych osôb, keďže sa nestotožňuje sa s vládnuou totalitnou politickou mocou. Na druhej strane si však aspoň okrajovo uvedomuje svoju zodpovednosť za budúcnosť krajiny a jej obyvateľov, preto prostredníctvom opodňovania žien robí kroky smerujúce k tomu, aby napomohol k lepšej perspektíve domoviny, v ktorej žije a v ktorej chce aj naďalej žiť.

Do tohto interpretačného rámca zapadá aj názor Marie Němcovej Banerjee, ktorá charakterizovala Dr. Škrétu ako „rebela“, ktorý paroduje politické heslá o ľudskej emancipácii a bratstve, pričom však nezabúda na svoje vlastné záujmy.¹⁶ V podobnom duchu sa na adresu Škrétoých eugenických pokusov vyjadrila aj Elisabeth Pochoda, ktorá konštatovala, že hoci Škréta sa na prvý pohľad dištancoval od politiky, ako to vyjadril v rozhovore s Jakubom, v konečnom dôsledku zaujal postoj, ktorý bol v prvom rade zameraný na uspokojenie jeho vlastných záujmov, pričom bol v úplnom rozpore s dobovými politickými heslami a tendenciami vládnuými v danej spoločnosti.¹⁷

V nijakom prípade nevidím v konaní Dr. Škrétu utilitaristické motívy – a analýza jeho skutkov podľa môjho názoru iba potvrdila, že jeho konanie nemožno považovať za skutočne utilitaristické, zodpovedajúce kritériám formulovaným samotnými utilitaristami. Z pohľadu kritikov utilitarizmu by sa na prvý pohľad síce mohli javiť nejaké podobnosti s utilitarizmom, ale v skutočnosti ide iba o vonkajšiu, resp. formálnu podobnosť s určitými verziami

14 Page, B. B., Socialism, Health Care, and Medical Ethics. *The Hastings Center Report*, 6, 1976, No. 5, s. 21.

15 Simek, J. – Krizova, E. – Zamykalova, L., Medical Ethics in the Czech Republic – Experiences in the Post-Totalitarian Country. In: Clark, P. A. (ed.), *Contemporary Issues in Bioethics*. London, InTech 2012, s. 132–133; Klembarová, J., History of Nursing Ethics in Slovakia before 1989. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 3, 2013, No. 3–4, s. 128–130.

16 Němcová Banerjee, M., *Terminal Paradox: The Novels of Milan Kundera*. New York, Grove Weidenfeld 1990, s. 62–63.

17 Pochoda, E., Doslov. In: Kundera, M., *Valčík na rozloučenou*, c.d., s. 234.

vulgárneho utilitárneho konania. Podľa môjho názoru konanie Dr. Škrétu skôr zodpovedá praxi lekárskeho paternalizmu, ktorý bol charakteristický pre medicínsku etiku danej doby, a to nielen vo vtedajšom Československu. Robert M. Veatch konštatoval, že na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia bol na celom svete dominantným morálnym problémom medicínskej etiky paternalistický lekár, ktorý presadzoval používanie technológií predlžujúcich život pacienta, neinformoval pacienta o zlých správach, prípadne konal bez jeho reálneho súhlasu.¹⁸ Podobne Allen Buchanan uviedol, že v 70. rokoch 20. storočia bol medicínsky paternalizmus dominantným modelom aj vo vzťahoch lekára a pacienta v USA.¹⁹

Záver

V prvom rade si musíme uvedomiť, že román *Valčík na rozlúčenou* nie je román filozofický, ale existenciálny. Kundera v ňom formuluje otázky týkajúce sa základných problémov ľudskej existencie, teda života a smrti, v kontexte politických udalostí danej doby – tak ako v mnohých iných románoch, ktoré napísal počínajúc 60. rokmi 20. storočia. Dr. Škréta nie je „etikou“ alebo bioetickou postavou románu, je postavou primárne existenciálnou. Kundera sa nepokúša riešiť etické a bioetické dilemy v nijakom zo svojich diel. Skôr mu ide o pomenovanie existenciálnych výziev, pred ktorými stojí človek v konkrétnej existujúcej podobe spoločnosti, vrátane jej politického režimu a vládnucej ideológie.

Potvrdením toho, že Kundera vo svojom diele priamo neformuloval nijaké morálne odkazy, sú aj jeho vyjadrenia v knihe esejí *Art of Novel*. Na jednej strane sa prihlásil k Hermannovi Brochovi a jeho názoru, že jedinou morálkou románu je poznanie, a na strane druhej vo vzťahu k románu *Valčík na rozlúčenou* ponúkol vysvetlenie, ktoré do značnej miery charakterizuje celé jeho dielo. „Pred piatimi rokmi [1981 – pozn. V.G.] sa mi škandinávsky prekladateľ priznal, že jeho vydavateľ vážne pochyboval nad *Valčíkom na rozlúčku*. ‚Každý tu je ľavicový. Nepáči sa im váš odkaz. Aký odkaz? Nie je to román proti potratom?‘ Určite nie. Som hlboko presvedčený nielen o podpore potratov, ale som za to, aby boli povinné! Napriek tomu som bol potešený týmto nedorozumením. Podarilo sa mi to ako spisovateľovi. Podarilo sa mi zachovať morálnu nejednoznačnosť situácie. Zachoval som vieru v podstatu románu ako umenia: iróniu. A irónia neformuluje nijaké odkazy!“²⁰

18 Veatch, R. M., Which Grounds for Overriding Autonomy Are Legitimate? *The Hastings Center Report*, 26, 1996, No. 6, s. 42–43.

19 Buchanan, A., Medical Paternalism. *Philosophy & Public Affairs*, 7, 1978, No. 4, s. 372.

20 Kundera, M., *The Art of the Novel*. New York, Grove Press 1988, s. 67.

Vo všeobecnosti možno v Kunderových románoch registrovať jeho sklamanie z doby, spoločnosti a ľudí žijúcich v nej. Kunderu možno nazvať mizantropom, ale mizantropom hedonistickým. Na jednej strane tu vidíme sklamanie z ľudí, života, spoločnosti a doby, ale na strane druhej útek k erotike a sexualite ako jedinej forme útechy z tohto sklamania, resp. ako jedinej forme slobody. Sex a erotika majú prehlúšiť všetky ostatné sklamania. Avšak nakoniec aj tak osudy mnohých románových postáv končia tragicky, pretože ani sex a erotika nedokážu poskytnúť v živote nič viac než iba chvílkové potešenie a zabudnutie. Ani útek nie je riešením, často sa končí smrťou postáv, čo symbolizuje v románe *Valčík na rozloučenou* prípad Růženy, ktorá chcela ujsť z malého kúpeľného mesta do veľkého sveta. No možno prípadne spomenúť aj smrť Tomáša a Terezy, ktorí v *Neznesiteľné ľahkosti bytí* utekali z veľkého mesta na vidiek, alebo smrteľnú nehodu Agnesy, ktorá v románe *Nesmrtelnost* chcela odísť do švajčiarskych hôr – a rovnako to platí aj pre mnohé ďalšie postavy Kunderových kníh.

Hľadanie slobody v sexe a erotike je teda iba ilúziou, útekom pred realitou, ktorý môže byť chvíľu zaujímavý a príjemný. No realita ostáva – a počká si na svoj pravý čas, aby sa s ňou museli postavy románu opäť konfrontovať. Nakoniec zistia, že v skutočnosti nezískali nič, ba práve naopak: vo svojom živote a zo svojho života veľa stratili, ako to konštatuje Rubens v románe *Nesmrtelnost*. Napriek tomu, že Kundera nechce, aby jeho knihy boli obrazmi doby, predsa dost priestoru venuje jej charakteristike. Možno konštatovať, že je veľmi dobrým diagnostikom nielen doby, ale aj spoločnosti a ľudí. A hoci tvrdí, že jeho existenciálne romány sú o kladení otázok, a nie o hľadaní odpovedí, myslím si, že jeho knihy predsa ponúkajú odpoveď. Nie je to však odpoveď na klasickú filozoficko-etickú otázku ako žiť, resp. ako správne žiť.

Myslím si, že jeho odpoveď na tieto otázky – bez ohľadu na to, či ich nazveme spolu s Kunderom existenciálnymi otázkami, alebo ich budeme ich považovať za otázky filozoficko-etické – je negatívna: nejde teda o to, ako správne žiť, ale o to, ako nežiť svoj život. Podľa môjho názoru aj to môže byť poznanie, ktoré vyplýva z Kunderových diel a ktoré on sám považuje za jedinú morálku románu. Je to jeho veľmi dôležitý odkaz ľuďom svojej doby a spoločnosti – bez ohľadu na to či ide o československú spoločnosť 60. a 70. rokov minulého storočia, alebo o súčasnú západnú spoločnosť.